

10. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 567 с.

11. Діагностика сектора перероблення молока і виробництва молокопродуктів, виконана маркетинговою дослідницькою компанією «InMind» на замовлення проекту БІЗПРО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bizpro.org.ua.

12. Миронюк Т.І. Перспективні напрями діяльності підприємств молокопереробної галузі / Т.І. Миронюк // Економіка харчової промисловості – 2010. – № 4 (8). – С. 13–16.

УДК 334.73.01 (075)

А.Г. Драбовський

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВОЇ СИСТЕМИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Визначено особливості становлення світової системи кредитної кооперації та можливості і перспективи застосування міжнародного досвіду у трансформаційній економіці України.

Ключові слова: *кооперативні системи, кредитна кооперація, кредитні товариства, модель формування кредитної кооперації.*

Определены особенности становления мировой системы кредитной кооперации, возможности и перспективы применения международного опыта в трансформационной экономике Украины.

Ключевые слова: *кооперативные системы, кредитная кооперация, кредитные общества, модель формирования кредитной кооперации.*

The peculiarities of world credit cooperation system formation and possibilities and prospects of international experience application in the transformational economy of Ukraine are defined.

Key words: *cooperative systems, credit cooperation, credit societies, model of credit cooperation formation.*

Постановка проблеми. Процеси ринкової трансформації аграрного та фінансово-кредитного секторів вітчизняної економіки обумов-

люють необхідність ґрунтовних досліджень світового досвіду діяльності кооперативних систем, визначення їх переваг та перспектив у трансформаційних економіках. У розвинених ринкових економіках кооперативні організації виконують специфічну соціально-економічну місію, пов'язану із задоволенням потреб своїх членів на неприбуткових засадах, послаблюючи тим самим окремі негативні аспекти ринкових відносин і підвищуючи соціальну спрямованість та ефективність ринкової економіки.

Стан дослідження. В Україні кредитна кооперація тільки відроджується. Певний внесок у вирішення проблем її розвитку здійснили В. Гончаренко [1], Г. Терещенко [5], В. Посполітак [6], С. Хорунжий [6], І. Бекешкіна [14] та ін. Однак особливості становлення світової системи кредитної кооперації та можливості й перспективи застосування міжнародного досвіду у вітчизняній економіці залишаються не досить дослідженими і потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є визначення особливостей становлення світової системи кредитної кооперації та можливостей і перспектив застосування міжнародного досвіду в трансформаційній економіці України.

Виклад основних положень. Ринкове реформування в багатьох країнах з перехідною економікою супроводжувалось поступовим відродженням системи кредитної кооперації. Батьківщиною кредитної кооперації є Німеччина. Герман Шульце-Деліч та Фрідріх Райффайзен використали ідею взаємодопомоги, розробивши систему кооперативного кредитування для міського населення (Г. Шульце-Деліч) і селян (Ф. Райффайзен). Згідно теорії Шульце-Деліча організація кредитних і споживчих товариств є запорукою зосередження міськими робітниками та ремісниками заощаджень, необхідних для організації закупівельних і збутових товариств, а в подальшому – виробничих асоціацій. Формування останніх розглядалось ним як можливість організації крупного виробництва з перевагами нових способів господарювання. Згодом ці ідеї були реалізовані через поширення споживчих товариств та «народних банків», що діяли достатньо ефективно. Ф. Райффайзен, ґрунтуючись на засадах діяльності «народних банків», адаптував статутні засади діяльності кооперативів до сільських умов. Сільські кредитні товариства мали спрямовувати свою діяльність не лише на кредитні операції, а й на закупівлю засобів виробництва, реалізацію сільськогосподарської продукції, підвищення освітнього, інтелектуального рівня членів тощо. Принципами роботи райффайзенівських кредитних

спілок є відсутність вступних та пайових внесків і необмежена відповідальність членів за борги товариства. Створення таких товариств відбувалось за рахунок благодійних внесків за участю декількох осіб з умовою повернення коштів в міру зміцнення товариства. Запроваджені згодом відповідно до кооперативного законодавства пайові внески були незначними і не обмежували участі у товаристві незаможних селян. Принципи діяльності Ф. Райффайзена на практиці не вирішували проблеми зменшення бідності за рахунок благочинності. Тоді виникла ідея організації позичкових кас, яка полягала в створенні можливостей для селян здійснювати самостійну економічну діяльність шляхом мобілізації їхніх коштів, що дало змогу забезпечити доступ селян як до ринку, так і до кредиту.

В сучасних умовах кредитні кооперативи в різних країнах мають різноманітні назви, в залежності від традицій, що склалися історично, та специфіки організації роботи. Так, у Великобританії, США, країнах Латинської Америки та в Україні вони діють як кредитні спілки, у Канаді – кредитні спілки та народні каси, у Франції – кредитні кооперативи, у Польщі – кооперативні ощадні кредитні спілки, у Латвії – кооперативні ощадно-позичкові товариства. Попри різноманітність назв та специфіку діяльності, сутність кредитних кооперативів у різних країнах однакова – усі вони діють під девізом «не благодійності заради, не заради прибутку, але на благо забезпечення надання необхідних послуг».

В Німеччині, Франції, Італії, Іспанії кредитні спілки відсутні. В цих країнах функціонують кредитні кооперативи та кооперативні банки. В Нідерландах система кредитних кооперативів обслуговує 40% ринку депозитних вкладів, задовольняючи близько 90% потреб аграрного сектора в кредитних ресурсах. У Франції система сільських кредитних кас *Credit Agricole* обслуговує дві третини аграрного сектора, володіючи понад 875 млрд євроактивів. Активи кооперативного банку *Credit Agricol* перевищують 300 млрд дол. [1, с. 328]. У Німеччині система кооперативних банків включає народні банки та банки Райффайзен. Німецькі кооперативні банки являють собою сучасні регіональні банки, що мають близько 18 тис. філіалів, у яких працює біля 170 тис. осіб [2]. Головним їх завданням є підвищення доходів та сприяння підприємницькій діяльності членів – середніх підприємств та приватних клієнтів [3, с. 96]. Повний сервіс клієнтів забезпечується завдяки партнерству кооперативних банків з іншими учасниками фінансового ринку, в тому числі зі страховими компаніями та фондом нерухомості.

При цьому на перший план висуваються перспективність і конкурентоспроможність кооперативних банків на фінансовому ринку.

Кредитні спілки набули широкого розвитку в країнах Північної Америки (США та Канаді). Кожен четвертий громадянин США є членом кредитної спілки. Близько 30 кредитних спілок у країні мають українське походження. Сукупні активи цих спілок складають близько 1 млрд дол., а ставка на персональні позики – не перевищує 9% річних [4].

В європейських країнах кредитні спілки розвинуті дещо слабше. Лише 11 європейських країн є членами Всесвітньої Ради кредитних спілок. За кількістю залучених до діяльності кредитних спілок у Європі лідирує Ірландія, системою кредитної кооперації тут охоплене майже все економічно активне населення.

На сучасному етапі відбувається поступова еволюція природи кредитних спілок. Зокрема дослідження Джона А. Тата засвідчили, що в США кредитні спілки перестають бути формою взаємодопомоги та самозахисту членів з низьким та середнім доходом [5]. Важливою тенденцією розвитку світової системи кредитної кооперації є універсалізація діяльності, коли кредитні спілки та кредитні кооперативи розширюють коло здійснюваних операцій, поступово перетворюючись в активних учасників кредитного та фінансового ринку.

В країнах з трансформаційною економікою стрімкий розвиток кредитної кооперації характерний для Польщі. В країні функціонує 62 кредитні союзи, які об'єднують майже 2 млн. членів. Єдина стратегія розвитку системи кооперативного кредитування розробляється спеціальним комітетом, що об'єднує 12 виконавчих директорів найбільших кредитних союзів та виконавчих директорів найприбутковіших компаній. Перевагою кооперативного кредитування Польщі є страхування депозитів на рівні, що відповідає банківському (до 50 тис. євро). Поряд з цим у Польщі створено 600 кооперативних банків на рівні села, сформована трирівнева система, що кредитує 80% фермерів.

Активно відроджується кредитна система в Угорщині, Латвії, Литві, Росії, Чехії, Білорусії, Молдові, Узбекистані, Киргизії, Словаччині. В Угорщині відновлення кредитної кооперації розпочалось з 1956 року, коли був створений перший ощадний кооператив для обслуговування місцевих жителів та дрібних виробників. Головною метою діяльності таких кооперативів було зосередження тимчасово вільних коштів насамперед сільського населення. Розширення їх повноважень стало можливим завдяки запровадженню нової економічної полі-

тики у 1967–1968 роках. У 90-х роках минулого століття система кредитно-ощадних кооперативів Угорщини вже охоплювала 1,8 млн. населення, обслуговуючи опосередковано до 10 млн. осіб, тобто половину населення країни. Кредитно-ощадні кооперативи обслуговують в основному сільських жителів завдяки функціонуванню 1,7 тис. відділень на 3,1 тис. існуючих сільських населених пунктів. Система кредитно-ощадної кооперації в Угорщині побудована на основі німецької моделі, головна перевага якої полягає у її наближеності до загальноєвропейського законодавства у сфері кредитної кооперації, що також базується саме на німецькій системі.

Важливе місце у системі кредитної кооперації посідає Національна Асоціація ощадних кооперативів та Фонд захисту кредитно-ощадних установ (OTIVA). Національна Асоціація ощадних кооперативів об'єднує всі кооперативи Угорщини, забезпечуючи захист інтересів членів, законодавче регулювання, міжнародне співробітництво. Діяльність OTIVA підпорядкована вирішенню питань забезпечення стабільності та надійності функціонування кредитно-ощадних кооперативів, сприянню зміцненню довіри до них як з боку членів, так і клієнтів. OTIVA є юридичною особою з прибутковою діяльністю. При цьому отриманий прибуток не розподіляється між засновниками. Початковий капітал OTIVA сформований внесками 233 ощадних кооперативів (53 млн. форинтів) та держави (2,7 млн. форинтів). Додатково 11,5 млрд еку було надано програмою ЄС «Фаре» для технічної допомоги та формування стабілізаційного фонду. Половина бюджету організації формується за рахунок членських внесків, а інша половина – за рахунок відсотків на депозити. Метою цієї діяльності є недопущення кризових явищ у системі кредитно-ощадної кооперації, реорганізація окремих кооперативів та надання їм фінансової допомоги через кредитування, нарощування капіталу і розширення порук. Співпраця з кооперативами ґрунтується на добровільних засадах. За рахунок довгострокового державного кредиту для формування капіталу кредитно-ощадних кооперативів використовуються державні облігації. При цьому суми процентних нарахувань за облігаціями переходять у власність кооперативів, що сприяє їх фінансовому зміцненню. З боку держави контроль за діяльністю кредитно-ощадних кооперативів здійснюється Державною фінансовою інспекцією (PSZAF) та Міністерством фінансів.

Для зміцнення капітальної, матеріальної, технічної бази та посилення кадрового потенціалу створено Спілку кредитно-ощадних

кооперативів та АТ «Takarebank, який є звичайним банком, будучи при цьому складовою системи кредитної кооперації. Кооперативам належить 63% його статутного капіталу. При цьому 30% капіталу належить Німецькому Центральному банку (DZ Bank) та близько 6% – страховим товариствам. Кооперативи мають певні невеликі переваги перед іншими клієнтами банку [6]. Банк обслуговує не членів кооперативів, а самі кооперативи та інші підприємницькі структури і учасників фондового ринку. Через АТ «Takarebank» здійснюються всі операції кооперативів з державними цінними паперами з метою обмеження кругообороту коштів рамках самої системи кредитно-ощадної кооперації.

Стрімкого розвитку система кредитної кооперації набула в Болгарії. Кредитні кооперативи займаються мікрокредитуванням без забезпечення, що стало можливим завдяки стабілізаційному внеску від фонду Сороса до Райффайзенбанку. Розмір кредитів сягає 2–4 тис. дол. під 14–18% річних.

Система кредитної кооперації Росії перебуває лише у зародковій стадії. Кількість кредитних кооперативів у країні зростає, але повільними темпами. На сьогодні їх число визначають від 400 до 2500. У 2008 році в загальному обсязі кредитів частка кредитних кооперативів складала менше 1% (близько 3 млрд руб.). Основна частина кредитів спрямовується на розвиток малого бізнесу (2,8 млрд руб.) [7]. Оновний кістяк російської системи кредитної кооперації становлять 800 кооперативів, які об'єднують до 1 млн. громадян, що не досягає навіть 1% населення. При опитуванні керівників малих підприємств у 2007 році близько половини з них навіть не були знайомі з поняттям кредитного кооперативу. На вісім сільських районів припадає в середньому лише один кооператив. Кредитні кооперативи створюються насамперед у відносно розвинутих сільськогосподарських регіонах, де є ефективні власники, що зацікавлені в об'єднанні своїх ресурсів. Учасниками кредитної кооперації в основному виступають фермерські господарства та малі сільськогосподарські підприємства. Крупних кооперативів, які налічують більше 5 тис. пайовиків, нараховується лише близько 100. За оцінками Ліги кредитних союзів, сукупні активи кооперативів, що є її членами (142 організації) становлять 5 млрд руб., відповідно обсяг активів одного кооперативу – 35 млн. руб [8]. Двохрівнева система кредитної кооперації створена лише в 23 регіонах.

Принципи діяльності відроджуваної кредитної кооперації в РФ були закладені у Законі «Про кредитні споживчі кооперативи громадян» (2001 р.) [9], в якому закріплювався непідприємницький характер

основної діяльності кредитних союзів, їх некомерційний статус, взаємний внутрішній характер діяльності, принципи членства, захист фінансових інтересів учасників, обмеження фінансових та управлінських ризиків. Недосконалість законодавства, згідно з яким відповідальність керівництва кооперативів обмежувалась чесним словом, а повернення коштів громадянам при банкрутстві кооперативу не гарантувалось, обмежувало розвиток кредитної кооперації і провокувало виникнення фінансових пірамід. Новим Федеральним законом № 190-ФЗ «Про кредитну кооперацію» в основу діяльності кредитних кооперативів було покладено модель, реалізовану в банківському секторі. Законом передбачалася можливість об'єднання в одному кредитному кооперативі як фізичних, так і юридичних осіб. Ця норма обумовлена необхідністю створення можливості отримання фінансових послуг суб'єктами малого підприємництва. Разом з тим, вона викликає несприйняття у ряду фахівців, що характеризують її як «фатальне рішення: злочинне і катастрофічне» [10]. Новий закон мінімізує ризики пайовиків, робить кредитну кооперацію більш фінансово прозорою. Положення, закладені у ньому, покликані запобігти утворенню фінансових пірамід через обмеження максимальних розмірів внесків від одного учасника та суми кредиту для одного учасника (не більше 10%, або 20% за перші два роки, від загальної суми заборгованості за позиками). За рахунок затвердження розміру резервного фонду та системи компенсації, за яку у випадку фінансових труднощів відповідатимуть саморегульвні організації, створена своєрідна «подушка безпеки». З компенсаційного фонду передбачена виплата компенсації пайовикам, що постраждали через фінансову неспроможність кооперативу. Разом з тим, компенсаційний фонд формується за рахунок коштів вкладників та позичальників, що зумовлює тенденцію до зростання процентних ставок. Запланована урядова підтримка в 30 млрд рублів з коштів, призначених для підтримки малого і середнього бізнесу, через кредитні кооперативи другого рівня для розвитку кредитних кооперативів у регіонах, де відсутнє банківське обслуговування. В зв'язку з удосконаленням законодавства та завдяки державній підтримці експерти прогнозують збільшення кількості кредитних кооперативів у 2–3 рази [11].

Кредитна підтримка сільськогосподарських кредитних та споживчих кооперативів здійснюється державним Російським сільськогосподарським банком у рамках виконання Державної програми розвитку сільського господарства і регулювання ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства на 2008–2012 роки [12]. Коопера-

тиви мають змогу отримати короткострокові кредити до двох років у сумі, що не перевищує 15 млн. руб. та інвестиційні кредити терміном до восьми років у розмірі до 40 млн. руб. [13].

В Україні відродження кредитної кооперації розпочалося на початку 90-х років минулого століття, після розпаду СРСР. Водночас, ще в кінці 90-х років сам факт існування кредитних спілок для більшості українського населення був дивиною, про що засвідчило соціологічне опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» [14]. Однак вже у 2008 році за темпами розвитку українська кредитна кооперація стала однією з найдинамічніших у світі. В основу її формування було покладено канадсько-американську модель, яка базується на варіанті «народних банків» Шульце-Деліча. Сучасні кредитні спілки в Україні є правонаступниками і продовжувачами традицій української кооперації, яка активно розвивалась з середини XIX століття до початку 30-х років XX століття.

Потреба у формуванні кредитної кооперації обумовлюється необхідністю створення в суспільстві умов для розвитку приватної власності і приватної ініціативи, для об'єднання ресурсів і розширення виробництва та інвестицій. Кредитна кооперація доцільна і за умови, коли у країні є порівняно невеликі селянські господарства, власники яких користуються політико-економічною свободою і коли ці господарства не мають необхідних фінансових ресурсів. Саме такі господарства створилися в Україні після розпаювання земель і зародження фермерства.

Переваги та перспективи кредитних спілок визначаються їх соціальною спрямованістю. За існуючих умов кредитні спілки здебільшого надають кредити під вищі відсотки, ніж комерційні банки, однак і проценти за депозитами тут вищі, що стимулює членів спілок до вкладення коштів. Кредит оформляється значно швидше, ніж в банку, при потребі застосовується гнучка система відстрочок, практикується також безвідсотковий і беззаставний кредит у взаємовідносинах між фермерами-компаньйонами по кредитній спілці, крім відповідальності за повернення кредиту, спрацьовує і моральний фактор: своєчасне повернення коштів, своїх чи колеги, використаних як кредит, – справа честі. Важливе значення має той факт, що членів кредитної спілки об'єднують спільні інтереси, оскільки вони є співвласниками її майна, і позики отримуються за рахунок збережень та внесків таких, як вони, господарів. Таким чином, у даному випадку фактично відбувається самопомога через взаємодопомогу. Члени спілки виступають, з од-

ного боку, кредиторами, оскільки за рахунок їхніх внесків в основному надаються кредити, а з іншого боку – клієнтами. Внаслідок цього кредитна спілка не є прибутковою організацією, оскільки членам спілки немає сенсу заробляти прибуток на самих себе, як на клієнтах.

Поряд з наданням кредитів, кредитні спілки виконують й інші фінансові операції: приймають вступні обов'язкові та добровільні членські внески, вклади членів спілки, здійснюють поручительство за них перед третіми особами, розміщують тимчасово вільні кошти спілки на депозитних рахунках у комерційних банках, купують державні цінні папери і паї в комерційних банках, залучають кредити комерційних банків та об'єднаних кредитних спілок для надання кредитів своїм членам. Кредитні спілки займаються також посередницькими операціями, зокрема в рахунок кредиту оплачують необхідні для членів спілки товари. Особливого поширення останнім часом набули такі операції, як кредити на навчання, надання авансової готівки до настання терміну виплати зарплати тощо.

Висновок. Ринкове реформування у багатьох країнах з перехідною економікою супроводжувалось поступовим відродженням системи кредитної кооперації. Важливою тенденцією розвитку сучасної світової системи кредитної кооперації, перспективною для України, є універсальна діяльність, коли кредитні спілки та кредитні кооперативи розширюють коло здійснюваних операцій, поступово перетворюючись в активних учасників кредитного та фінансового ринку. Факторами підвищення ефективності діяльності кредитних спілок у ринкових та перехідних економіках є: упорядкування нормативної бази їх діяльності; співпраця з державою та пряма державна інформаційна та фінансова підтримка; посилення взаємної підтримки кредитних спілок різного рівня.

1. Гончаренко В.В. Проблеми та перспективи формування кооперативного сектора у фінансово-кредитній системі України / В.В. Гончаренко // Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України XXI ст. – К., 2001. – С. 327–333.

2. Мюнхнер Г. Кооперативи в Німеччині: сьогодення ситуація і перспективи / Г. Мюнхнер // Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України XXI століття: зб. наук. праць учасників конференції. – К.: Укоопосвіта, 2001. – С. 54–56.

3. Кооперативные организации Германии. Законодательство. Структура. Деятельность. – Белгород: Изд-во Белгор. ун-та потреб. Кооперации, 1998. – 130 с.

4. Кредитні спілки: зарубіжний досвід. Академія. Аналітичний центр. 5.05.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academia.org.ua>.
5. Терещенко Г.М. Перспективи розвитку кредитних спілок в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 87–94.
6. Посполітак В. Досвід системи кредитно-ощадної кооперації Угорщини / В. Посполітак, С. Хорунжий // Юр. газета. Правова інформація бізнес-класу. – 2006. – № 15 (75). – 10.08.2006.
7. Взаимодействие сельскохозяйственной кредитной кооперации и банковской системы // АПК: Экономика, управление. – 2010. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.credit.coop.ru>.
8. Кредит за свой сет / Лига кредитных союзов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ogema.ru/877>.
9. О кредитных потребительских кооперативах граждан: Федеральный закон от 7 августа 2001 г. № 117-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2001. – № 33. – Ч. 1. – С. 3420.
10. Кредитные кооперативы – вместе к саморегулированию / Лига кредитных союзов. IV Форум Лиги кредитных союзов. 20–21.04.2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ogema.ru/876>.
11. Мамута М. Кредитным кооперативам дали новый закон / М. Мамута // Лига кредитных союзов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ogema.ru/876>.
12. Государственная программа развития сельского хозяйства и регулирования рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rshb.ru/gosprograms/pow/agro.htm>.
13. Взаимодействие сельскохозяйственной кредитной кооперации и банковской системы // АПК: Экономика, управление. – 2010. – № 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.credit.coop.ru>
14. Бекешкіна І. Кредитні спілки в Україні: вплив на рівень та якість життя / І. Бекешкіна. – К.: Демократичні ініціативи, 1998. – С. 3.

УДК 338.3

Я.В. Григор'єва

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Розглядається питання розвитку туризму як галузі підприємницької діяльності. Досліджено тенденції та структурні зрушення в галузі туризму за 2000–2009 рр. Запропоновано до наукового обігу таку принципово нову категорію як «туристичне сальдо».

Ключові слова: туризм як підприємництво, туристичні блага, тенденції розвитку туризму, соціальна нерівність населення.